

Vieraanvarainen Tartto toimi uskontotutkijoiden Mekkana, jonne juhannuksen jälkeisellä viikolla noin 700 tutkijaa kokoontui viideksi päiväksi. Kyseessä oli järjestyksessä 17. EASR-konferenssi (Annual Conference of the European Association for the Study of Religions). Joukkoon mahtui runsas otos niin jälkisosialististen maiden tutkijoita kuin suomalaisia panelistejakin. Konferenssin laveana teemana olivat jatkuvuudet ja katkokset. Suomalaisen keynote-puheenvuoron käytti folkloristiikan professori Lotte Tarkka (HY), joka hurmasi esittämällä runonlaulaja Anni Lehtosen (1868 – kuolinaika tuntematon) runon taltiointiin ja tulkitsemalla sen sisällön mielikuvitusosuuden. Säkeistä tuli mieleen uhoamisen merkitys voimaannuttajana. Jos ottaa päähän, niin laula!

Konferenssin helmenä erottui myös konfliktialueen koululaisten sekaopetusta havainnoinut professori Zvi Bekerman, joka sai myös raikuvat aplodit. Bekermanin mukaan lapset pystyvät elämään toisiaan luokittelematta, opettajilta se ei aina onnistunut. Juutalais- ja palestiinalaislasten yhteisopetukseen panostus voi olla maailman mitassa vain pisara meressä, mutta sanomassa on toki yleistettävää. Tulosten perusteella altavastaajat eli palestiinalaislapset hyötyivät yhteisopetuksesta sosiaalisen nousun optiona. Silti he toivoivat, että heidän omat tarinansa kerrottaisiin vääristelemättä.

Kolmas helmi oli retki Peipsijärven vanhauskoisten kylään Varnjaan ja sen pikkuruiseen papittomien seurakuntaan. Esinainen Zoja Ivanovna esitteli alttarittoman kirkkonsa, sen ikonostaasin, tyhjeneistä kodeista kirkkoon tuodut ikonit ja lauloi *znamenni*-sävelin jouluhymnin. Muinainen kalastaja- ja sipulinviljelijöiden kylä on lähes autio, 10–15 jäsenen seurakunta vetää viimeisestä sipulinvarresta. EU:n tuella on palkattu ulkopuolinen maalausryhmä korvaamaan varkaiden viemät arvokkaat ikonit. Opastusta kuunnellessa tuli mieleen, että kun iäkkään Zoja Ivanovan sukupolvi siirtyy ”tuonilmaisiin”, kuka perii kulttuuriperintönä arvokkaan vuonna 1913 rakennetun pyhäkön, jonka katonrajaa kiertää alkuperäinen, kaunis sateenkaariornamentti ja kattoon on kuvattu taivaan merkit? Retken toinen kohde, Kassinurmen maauskoisten rituaalipuisto oli upouutuudessaan (ruohonleikkurilla parturoitu nurmi, mitäänsanomattomat puuveistokset) ulkopuolisin silmin katsoen antiklimaksi. Met-

säpuisto on kuitenkin ahkerassa rituaalikäytössä, mikä tarkoittaa käytännössä hääjuhlia.

Yksi oudoimmista paneeleista käsitteli islamin historiaa. Ykkösesiintyjä pyrki kehystämään Malika-prinsessan hagiografian naisten suuren autonomian osoitukseksi osmanien valtakunnassa; tähän väitteeseensä hän tosin unohti palata alkuslaidinsa jälkeen. Samaan hengenvetoon hän selosti lapsi-Malikan pakkonaittamista sukulaiselleen ongelmattomana, muista sisäisistä ristiriidoista puhumattakaan. Aihe on kuitenkin tärkeä. Prinsessa Malika on viihdeteollisuudessa käytetty esikuvahahmo. Kakkösesiintyjä vuorostaan esitteli *jihadin* eri käsitteitä pinnallisesti, mistä sai yleisöltä kritiikkiä. Kolmas esiintyjä, Fribourgin yliopiston iranilainen professori esitteli haastattelemiensa islamiin kääntyneiden etnisten sveitsiläisten kokemuksia; kaikki positiivisia. Kesken esitystä hän lipsautti, että oli itse myös haastateltavana kääntynyt. Etupenkissä istunut brittiprofessori kihisi raivosta, painoi välillä otsansa pulpettiin, eikä lopulta säästellyt sanojaan. Tosielämän kannalta paneeli oli silti mitä opettavaisin: pikkuisen teeskenneltiin akateemista dialogia ja otettiin aidosti mittaa toisten hyväuskoisuudesta.

Konferenssissa käytiinkin paljon keskusteluja uskontotieteen tieteenalan profiilista. Esimerkiksi paneelissa *The Ideology of Religious Studies* pohdittiin uskontotieteen ikuisuuskysymyksiä uskonnon määritelmästä ja missä määrin käsitteen määrittely edes on mahdollista tai järkevää. Kuten suuri osa uskontotieteilijöistä myöntää, käsite on sosiaalinen konstruktio ja uskonnon määrittelyllä luodaan aina myös ulossulkemisia ja arvotetaan asioita. Käsitteen määrittely on myös usein varsin länsimais- ja kristinuskokeskeistä. Konferenssin yleiskokouksessa nostettiin esiin se, että joissakin tapahtumassa esitetyistä papereista oli ilmennyt varsin tunnustuksellisia ja esimerkiksi islamofobisia painotuksia. Epäilemättä nämä keskustelut osaltaan vaikuttivat siihen, että kesän lopulla julkaistu vuonna 2020 pidettävän uskontotieteen maailmanjärjestön, IAHR:n (International Association for the History of Religion) konferenssin kutsussa nähtiin tarpeelliseksi mainita erikseen, että ”IAHR ei ole foorumi tunnustuksellisille tai apologeettisille” näkemyksille.

Venäjä ja uskonnon monet kasvot

Apulaisprofessori Sonja Luehrmann (Vancouver) esitelmöi aineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön transformaatioista, muun muassa hylättyjen rakennusten ja hautausmaitten merkityksestä yksittäisten ihmisten aitoina pako- ja hartauspaikkoina. Nämä paikat ovat monille tuttu näky: koivua kasvava tiilikasa tai muhkurainen pelto. Ne eivät avaudu vieraille, mutta ne voimaannuttavat niitä, jotka niissä käyvät. Luehrmann käsitteli institutionaalista katkeamista, mutta inhimillistä jatkuvuutta jälkisosialistisessa uskonnollisuudessa. Hän on tutkimuksissaan havainnut jatkuvuutta neuvostokulttuurin ja uskonnon harjoittamisen välillä jopa samojen toimijoiden kautta. Ei ole tavatonta – ennemminkin varsin yleistä – että neuvostoaikainen kulttuurityöntekijä ja poliittisen kasvattamisen vastuuhenkilö on päätenyt uskonnollisen organisaation toimijaksi, ”metodistiksi” (methodician), esim. papiksi tai mullahiksi. Inhimillinen jatkuuus neuvostoajoista näkyy siten uskonnollisissa organisaatioissa, että ne tarjoavat paikan parhaiten käyttää sitä pätevyyttä, jota aiemmassa työssä oli kertynyt. Tämä on yksi varsin uskottava polku monien muiden muutostarinoiden joukossa. Monet neuvostokulttuurin tilat ovat myös muutettu uskonnon tiloiksi, ja tällöin uskonto saattaa päätyä kilpailijaksi kulttuurin kanssa. Kun neuvostoajana kulttuuri nähtiin poliittisen ja sosiaalisen transformaation välineenä, nyt uskonnolla voi olla – kenties transendenttien tavoitteiden lisäksi – aika lailla sama tehtävä. Luehrmannin kontribuutio on ollut merkittävä sen tutkimisessa, miten yksilön maailmankatsomuksen muutos tapahtuu yhteiskunnan ideologian murroksessa. Nyt kolmekymmentä vuotta sosialismin jälkeen sukupolvien välinen siirtymä uskonnon ja arvojen alueella odottaa uutta tutkimusta. Miten uskonto siirtyy ja muo- vautuu jälleen uudessa tilanteessa?

Professori Alexander Agadjanian (RGGU, Moskova) puhui viimeaikaisista valtion ja kirkon sifoniahankeista, joista tärkeimpinä mainitsi presidentti Putinin v. 2016 vaalikampanjajelokuvan ”Valamo – pyhä saari” ja Venäjän historiaa uudelleen kirjoittavat pysyvät teemanäyttelyt. Hän muistutti, että Venäjän kansalaisuskonnon kulmakivi on suuri isänmaallinen sota, jonka ilkkuminen on yksinkertaisesti kielletty.

Venäjän kristillisyyden moni-ilmeisyyttä käsiteltiin useammassa esitelmässä. Igor Mikeshinin sessioissa nostettiin esiin venäläisiä vähemmistökirikkoja, mm. baptisteja, helluntailaisia,

vanhauskoisia, niin metropoleissa kuin arktisilla alueilla. Sopeutuminen ja jännitteet paikallisten perinteiden, roolien ja tapojen sekä lähetystyöntekijöiden opetuksen välillä olivat monien esitelmien kiinnostavaa antia. Periaatteessa noituutta tarkastelevassa sessiossa tarttolainen Art Leere kertoi 200 kilometriä Syktyvkarista sijaitsevasta evankelisesta kirkosta, jossa evankelinen oikeaoppisuus kohtaa paikalliset tavat. Evankelinen kirkko oli pitkään ainoa kristillinen ryhmä alueella ja vasta viime vuosina alueelle on rakennettu ortodoksinen kappeli. Evankelinen kommuuni amerikkalaista perustajaa myöten oli hyväksyvä kaikkea paikallista – periaatteessa evankelisessa perinteessä torjuttua – kohtaan. Esimerkiksi ikoneista opetetaan, ettei niitä tulisi olla, mutta käytännössä tutkijan vieraillessa seurakunnan jäsenten kodeissa, niitä siellä yleensä oli. Kirkossa ei myöskään haluttu harjoittaa noituutta, silti osa evankelisen kirkon jäsenistä oli noitia, joiden rituaaleissa tutkijakin oli ollut paikalla. Kansan ortodoksisuus ja animistiset ideat säilyivät rakkaina myös kirkon jäsenille. Myös lähetystyöntekijä ja yhteisön pastori ovat kohteliaita noituutta kohtaan, joka on melko ainutlaatuista globaalin evankelikaalisuuden kentässä.

Konferenssissa oli myös useita paneeleja islamista jälkisosialistisissa maissa. Vaikka paneeleissa käsiteltiin niinkin erilaisia aiheita kuin tataarien historia Puolassa tai uskonnon käyttö Tšetšenian politiikassa, usein toistuvina teemoina esiin nousivat monissa maissa ilmenevä pyrkimys määrittellä ja kehittää omaa, kansallista islamia ja uskonnollisen monimuotoisuuden hallitsemisen haasteet. Esimerkiksi Prahan yliopistossa työskentelevä Zora Hesova analysoi Bosnian muslimien pyrkimystä toisaalta integroitua osaksi kansainvälistä islamilaista yhteisöä, mutta toisaalta säilyttää omat erityispiirteensä kansainvälisten salafististen virtausten paineessa. Bosnian islamilaisia perinteitä käsitelti myös Zora Kostadinovan ainutlaatuiseen etnografiseen tutkimukseen pohjautuva paperi sarajevolaisesta suufilaisesta yhteisöstä. Kostadinova esitti, että yhteisön uskonnollisissa rituaaleissa oli paljon vaikutteita modernista psykoanalyysista. Samalla yhteisö pyrkii myös modernisoimaan paikallisia perinteitä ja luomaan kansallista identiteettiä. Marat Ilyasovin paperi puolestaan analysoi ”hyvän islamin” määritelmää Ramzan Kadyrovin poliittisessa retoriikassa. Islamilla on tietenkin keskeinen rooli Tšetšenian kansallisessa identiteetissä, mutta tasavallassa on useita erilaisia islamin muotoja. Salafismilla on edel-

leen paljon kannatusta, minkä tähden poliittinen eliitti kiinnittää puheissaan niin paljon huomiota ”oikean” islamin puolustamiseen.

In memoriam Sonja Luehrmann (1975–2019)

Konferenssin jälkeen elokuussa vastaanotimme järkyttyneinä suruviestin arvostetun ja rakkaan kollegan, antropologi Sonja Luehrmannin poismenosta. Hän osallistui EASR:n konferenssiin vajaan kahta kuukautta ennen kuolemaansa Vancouverissa 44 vuoden iässä. Sonja osallistui aktiivisesti koko konferenssiin, ja niin kuin Irina Pärt yhteistä Peipsijärven retkeä muistellensa kirjoitti: Sonja oli täysin tyyni – kanssamme, mutta poissaoleva. Vancouverin kollegat muistelivat hänen sanojaan: ”Jos minulla on enää kaksi vuotta elinaikaa, haluan elää ne antropologina”. Viimeisillä pitämillään luennoillaan hän oli pahoitellut, ettei kemoterapian aiheuttaman hajamielisuuden tähden voinut vastata opiskelijoiden kysymyksiin niin täydellisesti kuin olisi halunnut.

Professori Luehrmann oli säteilevä, antaumuksellinen ja sydämellinen. Lahjakkaalla tutkijalla oli ihmeellisellä tavalla aikaa keskustella ja osallistua kuuntelijana toisten esityksiin, myös meidän sessioomme. Tarton KGB-museon

vieraskirjaan hän jätti nimikirjoituksena ja tervehdyksensä. ”Toivon, että tällainen joskus avattaisiin Moskovassakin”, hän sanoi.

Sonja Luehrmann oli maailman luokan tutkija, joka tunnettiin useissa verkostoissa, mm. Katja Tolstajan kokoaman INaSEC:n (Vrije Universiteit Amsterdam) holokaustin ja gulagin muistiperinnön verkostossa. Hän työskenteli myös Helsingin yliopiston tutkijakollegiuimissa. Yksi perheen kolmesta lapsesta syntyi Naistenklinikalla, mistä jäi lämpimät muistot. Perhe oli monesti mukana konferensseissa, ja äiti saattoi tauolla käväistä imettämässä. Luehrmann kirjoitti viime vuosina paljon Venäjistä, mm. maallisten neuvostoarkistojen arvosta uskonnon tutkimuksen lähteenä. Hänen viimeinen kirjansa abortinvastaisesta aktivismista Venäjän ortodoksisirkossa jäi viimeistelemättä. Jäämme kaipaamaan Sonjaa, joka nyt on poissa, mutta kanssamme.

Lue Sonja Luehrmannin kotiyliopiston Simon Fraser University (Kanada) muistokirjoitus: <http://www.sfu.ca/sociology-anthropology/news-events/news-2019/in-memoriam-sonja-luehrmann.html>.

**Elina Kahla, Maija Penttilä
ja Kaarina Aitamurto**

Idäntutkimus 2020–2021: Kutsu kirjoittajille

Haluaisitko kirjoittaa *Idäntutkimukseen*? Vuosina 2020–2021 on tiedossa jälleen kiinnostavia teemoja eri aihealueilta sekä yksi numero, jossa teema on vapaa.

1/2020 Vapaa teema, deadline 15.11.2019

Vapaan teeman numeroon voi tarjota kirjoituksia *Idäntutkimuksen* maantieteellisesti kattamaan alueeseen liittyen eri tutkimusaloilta.

2/2020 Ympäristö, deadline 1.2.2019

Ympäristön yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkitys ei ole kadonnut teollistumisesta ja digitalisoitumisesta huolimatta. Itä-Euroopan tapauksessa ympäristö on usein esitetty suoraviivaisesti sosialismin aikaisen saastumisen tai sen jälkeisen jälleenrakennuksen yhteydessä, mutta uudemmissa tulkinnoissa yksipuolisia mielikuvia on alettu myös kyseenalaistaa. Samaa aikaa ilmastonmuutos ja sen hillitsemisen edellyttämät toimet ovat nostaneet esiin tarpeen

uudenlaiselle ympäristöpolitiikalle ja – käsitteille. Miten ympäristö esitetään poliittisissa ja kulttuurisissa tulkinnoissa itäisen Euroopan maissa? Millaisia uusia aiheita on noussut keskusteluun? Mikä rooli esimerkiksi ympäristöaktivismilla on? Ympäristö-teemanumeroon voi tarjota artikkeleita, esseitä, kolumneja ja muita *Idäntutkimukseen* sopivia kirjoituksia näistä teemoista. Tarjoa tekstiäsi Ympäristö-numeron vastaavalle toimittajalle Emma Hakalalle [at] fiia.fi tai päätoimittaja Katja Lehtisaarelle.

3/2020 Keho, deadline 15.4.2020

Käsitteleekö Venäjään tai itäiseen Eurooppaan liittyvä tutkimuksesi ruumiillisuutta, terveyttä, sairautta, kehon palvontaa ja ulkonäköä tai seksuaalisuutta? Tai onko tutkimuksesi keskiössä liike ja liikkuminen tai urheilu? Oletko teatterin tai muiden esittävien taiteiden asiantuntija? Keho-teemanumerossamme muun muassa näitä kysymyksiä voi lähestyä eri tieteenalojen ja metodien näkökulmasta.